

Zespół Bałkański

Wybory w Serbii i mobilizacja polityczna „serbskiego świata”

17 grudnia 2023 r. w Serbii miały miejsce przedterminowe wybory parlamentarne, lokalne i prowincjonalne, które zakończyły się kolejnym zwycięstwem rządzącej Serbskiej Partii Postępowej (SNS). Wybory, w których tradycyjnie już głosowali również Serbowie, mieszkający w państwach regionu, pokazały, że mimo upływu kilkudziesięciu lat od rozpadu SFRJ, na podzielonym granicami obszarze południowsłowiańskim funkcjonują realne – i nie zawsze transparentne – powiązania między serbskimi elitami politycznymi, wzmacniane i rozwijane w ciągu ostatnich lat przez SNS i prezydenta Serbii Aleksandra Vučića.

Bośnia i Hercegowina. Serbowie stanowią ok. 30% ludności BiH i pozostają jednym z trzech narodów konstytutywnych tego państwa, obok Boszniaków (50% populacji) i Chorwatów (15%). Wprawdzie Serbowie stanowią jedynie 2,5% mieszkańców Federacji BiH, ale w Republice Serbskiej (RS) są już zdecydowaną większością (81,5%). Z kolei w dystrykcie Brčko Boszniacy stanowią 42,4% populacji, Serbowie – 34,6%, a Chorwaci – 20,7%.

W trakcie długiej kariery politycznej prezydent Republiki Serbskiej BiH i lider Związku Niezależnych Socjaldemokratów (*Savez Nezavisnih Socjaldemokrata*, SNSD) Milorad Dodik niezmiennie wskazywał na bliskie związki łączące RS z Republiką Serbii. Dodik podejmował również – kontrowersyjne w wymiarze prawnym i politycznym – działania na rzecz wzmocnienia niezależności tego entytetu. Realizowany od lat – i w praktyce koordynowany z władzami w Belgradzie – *quasi-secesjonistyczny modus operandi* władz RS ogranicza rozwój gospodarczy BiH, blokuje postępy tego państwa na drodze do członkostwa w NATO oraz stanowi element wpływów politycznych Belgradu, zagrażających interesom i spójności terytorialnej BiH.

Jakkolwiek w relacjach między przywódcami serbskimi po obu stronach Driny pojawiały się spory i nieporozumienia, władze w Belgradzie niezmiennie wspierają elity polityczne RS. O bliskich związkach między decydentami w Banja Luce i Belgradzie świadczy choćby fakt, że przed wyborami w Serbii w grudniu 2023 r. M. Dodik publicznie manifestował swoje poparcie polityczne dla SNS i złożył wizytę w Belgradzie. Poparcie dla SNS deklarował także Nenad Stevandić, przewodniczący partii Zjednoczona Serbska (*Ujedinjena Srpska*, US), będącej w koalicji z SNSD. W RS pojawiły się również billboardy z wizerunkiem prezydenta Serbii Aleksandra Vučića i sloganem wyborczym SNS („Serbia nie może się zatrzymać”) oraz plakaty mniejszego koalicjanta SNS – Socjalistycznej Partii Serbii (*Socijalistička partija Srbije*, SPS). Co więcej, wskutek zorganizowanej „turystyki wyborczej” w wyborach lokalnych w Belgradzie brały udział osoby, które zostały przywiezione autokarami i busami z RS. Działanie to wzmocniło poparcie dla SNS w stolicy i w jakimś stopniu przyczyniło się do tego, że partie opozycyjne nie odniosły spodziewanego zwycięstwa w wyborach do miejskiego Zgromadzenia (zob. „Komentarze IEŚ” nr 1020). O faktycznie bliskich relacjach między decydentami w RS i Serbii świadczy również to, że w grudniu 2023 r. były szef serbskiej Agencji Bezpieczeństwa i Informacji (BIA) Aleksandar Vulin został mianowany na członka Senatu RS.

Czarnogóra. Stosunki Serbii i Czarnogóry cechuje z jednej strony przekonanie o wyjątkowej bliskości obu państw i narodów, z drugiej zaś nieufność oraz powtarzające się oskarżenia o „wielkoserbski nacjonalizm” i mieszanie się w wewnętrzne sprawy Czarnogóry, kierowane pod adresem władz w Belgradzie i Serbskiej Cerkwi Prawosławnej, będącej istotnym podmiotem i symbolem wpływów serbskich w Czarnogórze.

W Czarnogórze, gdzie ok. 30% społeczeństwa stanowią Serbowie, działa wiele podmiotów politycznych, które można uznać za potencjalny element wpływu Serbii. W ocenie części czarnogórskich środowisk politycznych

wpływ ten stał się szczególnie widoczny w okresie dominacji SNS na scenie politycznej Serbii. Wsparcie serbskich partii politycznych ze strony władz w Belgradzie widoczne jest podczas kampanii wyborczych w Czarnogórze, także na poziomie lokalnym (np. w przypadku wyborów w Nikšiću w 2021 r.). Władze Serbii były również zainteresowane spisem ludności, przeprowadzonym w Czarnogórze jesienią (listopad-grudzień) 2023 r., i *de facto* starały się mobilizować mieszkańców Czarnogóry do określenia swej narodowości jako serbskiej, a nie czarnogórskiej.

Do ugrupowań proserbskich obecnych na czarnogórskiej scenie politycznej należy zaliczyć m.in. partie współtworzące obecną większość parlamentarną w Czarnogórze, tj. Demokratyczną Partię Ludową (*Demokratska narodna partija*, DNP), Socjalistyczną Partię Ludową Czarnogóry (*Socijalistička narodna partija Crne Gore*, SNP) oraz Nową Serbską Demokrację (*Nova srpska demokratija*, NOVA), której lider, Andrija Mandić, piastuje obecnie funkcję przewodniczącego parlamentu Czarnogóry. O specyfice relacji między partiami czarnogórskich Serbów i decydentami w Belgradzie świadczy bliska współpraca polityczna między NOVA i DNP oraz SNS. Symboliczna w tym kontekście pozostaje obecność A. Mandicia na wieczorze wyborczym w sztabie SNS w dniu 17 grudnia 2023 r. w Belgradzie, która spotkała się z ostrą krytyką w Czarnogórze.

Kosowo. Władze Serbii formalnie akceptują odrębność administracyjną Kosowa i godzą się na funkcjonowanie w Kosowie ujednoliconego systemu instytucji publicznych i organów samorządowych, podległych władzom w Prisztinie. W praktyce sytuacja pozostaje jednak bardziej skomplikowana, ponieważ na terytorium Kosowa w dalszym ciągu – w specyficzny i ograniczony sposób – działają instytucje Serbii, które nadal realizują część funkcji publicznych na rzecz ludności serbskiej, pozostającej w Kosowie, a władze w Belgradzie nadal przyjmują akty prawne i podejmują działania administracyjne, które odnoszą się do Kosowa i jego obywateli.

Naturalnym elementem „serbskiego świata” jest ludność serbska, stanowiąca ok. 3,4% populacji Kosowa. Kosowscy Serbowie zamieszkują na terenie kilkudziesięciu enklaw, rozsianych na południe od rzeki Ibar oraz na obszarze północnego Kosowa. Mimo że kosowscy Serbowie formalnie posiadają dwa obywatelstwa, w praktyce – jako grupa społeczna – czują się wyłącznie obywatelami Serbii, angażują się w funkcjonowanie instytucji Serbii na terytorium Kosowa oraz starają się utrzymać w Kosowie szereg elementów dawnego porządku politycznego i społecznego w nowej, niekorzystnej dla Serbów rzeczywistości międzynarodowej. Co więcej, w sytuacji stopniowego osłabiania serbskiej państwowości w Kosowie ludność serbska oraz Serbska Cerkiew Prawosławna pozostają głównymi „nośnikami” serbskiej obecności i państwowości na terytorium Kosowa.

Istnieje wiele argumentów na poparcie stwierdzenia, że władze Serbii skutecznie kontrolują aktywność polityczną serbskiej populacji Kosowa. Kontrola ta realizowana jest poprzez sterowaną z Belgradu partię polityczną Lista Serbska (*Srpska lista*, SL), która od lat reprezentuje kosowskich Serbów na szczeblu organów centralnych i samorządowych Kosowa. SL pozostaje związana z SNS i stanowi w istocie jej polityczną emanację na kosowskiej scenie politycznej. Należy stwierdzić, że zdominowana politycznie przez SL serbska populacja Kosowa wspiera przede wszystkim obecny obóz władzy, głosując w organizowanych w Serbii wyborach parlamentarnych i prezydenckich na SNS i prezydenta Vučića.

Macedonia Północna. W Macedonii Północnej Serbowie stanowią jedną z mniejszości narodowych, wyraźnie wymienionych w konstytucji, a jej wielkość szacowana jest na ok. 1,3% ludności. Na macedońskiej scenie politycznej funkcjonują organizacje pozarządowe i partie polityczne reprezentujące macedońskich Serbów, wśród których kluczowe miejsce zajmują: Partia Serbska w Macedonii (*Српска странка во Македонија*, SSM), Serbska Partia Postępowa w Macedonii (*Српска напредна странка во Македонија*, SNSM) oraz Demokratyczna Partia Serbów w Macedonii (*Демократска партија на Србите во Македонија*, DPSM). Serbskie środowiska polityczne w Macedonii Północnej koncentrują się na ochronie praw mniejszości serbskiej. Aktywną rolę w promowaniu interesów serbskich odgrywa również stowarzyszenie „Pokój, harmonia, stabilność” (*Mir, sloga, stabilnost*, MSS). W swoich działaniach MSS odwołuje się m.in. do kwestii religijnych, zwracając szczególną uwagę na wsparcie, jakie Serbska Cerkiew Prawosławna udzieliła Macedońskiej Cerkwi Prawosławnej w jej dążeniach do uzyskania samodzielności (autokefalii). MSS kładzie również nacisk na wspólne obchody wydarzeń historycznych, budując

narracje o bliskich (wręcz braterskich) więziach między Serbią, Rosją i Macedonią Północną, w których można dostrzec akcenty o charakterze antybułgarskim.

MSS prowadzi także aktywną działalność polityczną. W 2023 r. stowarzyszenie to organizowało wyjazdy do Serbii na wiece poparcia dla prezydenta A. Vučića oraz prowadziło kampanię zachęcającą Serbów mieszkających w Macedonii Północnej do udziału w wyborach 17 grudnia 2023 r. Profil i charakter aktywności politycznej MSS pokazuje, że stowarzyszenie to utrzymuje bliską współpracę z SNS, a w wymiarze programowym odwołuje się do idei jedności serbskiej w regionie.

Wnioski. Wybory w Serbii w grudniu 2023 r. uwiaryściły działania SNS i jej faktycznego lidera, Aleksandra Vučića, na rzecz aktywizacji serbskich środowisk politycznych z sąsiednich państw oraz – według niektórych ocen cyniczne i instrumentalne – zaangażowanie (*ve*/wykorzystanie) wyborców z zagranicy w celu zwiększenia poparcia politycznego dla SNS. Jakkolwiek władze w Belgradzie wskazywały, że wszystkie osoby posiadające serbskie obywatelstwo mają prawo do głosowania w wyborach, organizowanych w Serbii, przedstawiciele opozycji argumentowali jednak, że w przypadku wyborów lokalnych udział ten stanowi oczywiste nadużycie wyborcze i pozostaje celową manipulacją ze strony SNS.

Powtarzająca się mobilizacja Serbów z państw ościennych na rzecz wyborów w Serbii pokazała również, że Serbia pod rządami prezydenta Vučića posiada szeroko definiowany potencjał, atrakcyjność (*soft power*) oraz ambicje polityczne do wzmacniania powiązań z ludnością serbską, mieszkającą w regionie Bałkanów, a Belgrad w ciągu ostatnich lat umocnił się na pozycji faktycznego centrum politycznego „serbskiego świata”.

Powyższe cele realizowane są za pomocą partii politycznych oraz organizacji broniących praw mniejszości serbskiej, przy wsparciu ze strony Serbskiej Cerkwi Prawosławnej. Aktywizacji serbskiej diaspory sprzyja integrująca narracja polityczna, odwołująca się do wspólnoty kulturowo-historycznej i koncepcji podzielonego granicami „serbskiego świata” oraz – w szerszym kontekście – intensyfikacja wymiany handlowej i współpracy gospodarczej państw Bałkanów Zachodnich, przyczyniająca się do wzmocnienia pozycji międzynarodowej Serbii w regionie.